

Suorat sijoitukset ja Euroopan yhdentyminen*

PERTTI HAAPARANTA

Pääjohtaja Voutilaisen esityksessä Outokumpu Oy:n kansainvälistymisestä kiinnittyy huomio erityisesti kahteen seikkaan. Ensinnäkin, Outokumpu Oy:n kansainvälistyminen on kaikilta tärkeimmiltä osiltaan noudattanut hyvin pitkälle niitä piirteitä, joita kansainvälistymistä käsittelevissä akateemisissa tutkimuksissa on painotettu jo 1970-luvun alkupuolelta lähtien. Yhtäältä Outokumpu Oy:n tuotanto vaatii runsaasti luonnonvarojen käyttöä ja osa kansainvälistymistä on ollut ulkomaisten raaka-ainelähteiden hankkimista.

Miksi Outokumpu ei sitten ole tyytynyt ostamaan raaka-aineita ulkomaisilta tuottajilta? Miksi se on halunnut itse omistaa (ainakin yhtenä omistajana) ison osan raaka-ainelähteistään?

Tutkimuksista tämäntapaiselle vertikaaliselle kansainvälistymiselle löytyy useita selityksiä. Yleensä ne nojautuvat ajatukselle, että raaka-ainelähteiden omistus on kannattava vaihtoehto raaka-aineen hankkimiselle markkinoilta, mikäli näin voidaan taata jatkuva raaka-aineiden saaminen ja mikäli se auttaa suojautumaan raaka-aineiden hintojen äkillisiltä, usein odottamattomilta muutoksilta.

Outokumpu Oy:n laajentuminen on perustunut paljolti myös sen omaan tuotekehittelyyn ja omaan osaamiseen. Oman tutkimus- ja kehitystoiminnan tulosten tehokas hyödyntäminen on usein mahdollista vain omaa tuotantoa laajentamalla. Niiden hyödyntäminen esimerkiksi lisenssioimalla tai antamalla muulla tavoin oikeus niiden käyttöön muille yrityksille johtaa usein heikompaan tulokseen ja saattaa jopa vaarantaa yrityksen kilpailuaseeman, mikäli yrityksen osaaminen näin vuotaa kilpailijoiden haltuun.

Kansainvälistyvät yritykset ovat useimmiten vahvoja ja eteenpäin meneviä yrityksiä. Ne laajentuvat samanaikaisesti kaikkialla, myös omassa kotimaassaan. Heikot yritykset eivät kansainvälisty. Kansainvälistymiseen liittyy kuitenkin myös riskejä. Kaikki suorat sijoitukset eivät ole menestyksiä, ja yleensä yritykset oppivat vasta kantapään kautta sen, mikä on paras strategia. Siten myös Outokumpu Oy näyttää toistaneen yleisen kansainvälisen kokemuksen.

Toinen merkittävä piirre pääjohtaja Voutilaisen esityksessä on, että hän ei sanallakaan viittaa edes sellaiseen mahdollisuuteen, että Outokumpu Oy:n halu kansainvälistyä olisi syntynyt sen vuoksi, että tuotantokustannukset, erityiset työvoimakustannukset, olisivat Suomessa sietämättömän korkeat. Julkisesta keskustelusta saa kuitenkin sen kuvan, että Suomen korkea kustannustaso olisi ainoa syy, minkä vuoksi täältä tehdään suoria sijoituksia ulkomaille. Puhutaan ns. pääomapaosta.

1. Väitteet pääomapaosta olisi unohdettava

Suomalaisten yritysten kansainvälistymisen selittäminen pelkästään pääomapakona kohtaa monia ongelmia. Ensinnäkin voidaan asettaa kyseenalaiseksi väite, jonka mukaan työvoimakustannukset olisivat Suomessa merkittävästi korkeammat kuin muualla (*Pohjola 1991*). Toiseksi, suomalaisten yritysten suorista sijoituksista suurin osa on tehty yhentyvän Euroopan alueelle (EY- ja EFTA-maihin). Tälle alueelle on tehty suoria sijoituksia runsaasti myös muista maista ja lisäksi tämän alueen yritykset ovat laajentuneet sen sisällä yli kansallisten rajojen. Kaiken tämän kansainvälistymisen taustalla ei voi olla oman ko-

* Puheenvuoro Kansantaloudellisen Yhdistyksen kokouksessa 7. 2. 1991.

timaan korkeiden tuotantokustannusten aiheuttama pääomapako, sillä ne eivät voi kaikissa maissa olla korkeammat kuin muissa maissa.

On varsin todennäköistä, että suurin osa Suomesta tehdyistä suorista sijoituksista on tehty samoin perustein kuin muissakin maissa, joten niitä tuskin voidaan kutsua pääomapaoksi. Erityisen tärkeitä kansainvälistymisen syitä saattavat olla ns. strategiset tekijät, joihin palaan jäljempänä. Yleisesti ottaen kansainvälisistä tutkimuksista ei löydy tukea väitteille, että suorat sijoitukset merkitsisivät työpaikkojen viemistä ulkomaille, vaikka tietysti on mahdollista, että joissakin erikoistilanteissa näinkin on asianlaita.

Pääoman ulosliputtamisesta voi olla mahdollista, mutta ei järkevää, puhua tilanteesta, jossa suoria sijoituksia ulkomaille tehdään toimialalla, jonka tuotannossa kotimaa on menettänyt suhteellisen etunsa. Suomen osalta esimerkiksi kelpaa tekstiiliteollisuus. Suorien sijoitusten vaihtoehtona ei tällöin kuitenkaan ole tuotanto kotimaassa (elleivät tekstiilityöntekijät ole valmiita laskemaan palkkojaan kehitysmaiden tasolle), vaan kotimaisten yritysten häviäminen markkinoilta. Ilman »kansainvälistymistä» suomalaiset tekstiiliteollisuuden yritykset menisivät konkurssiin, nyt ne jatkavat toimintojaan ulkomaille. Tällaista rakennemuutosta ei olisi voitu millään tavoin välttää. Siksi ei ole oikeutettua väittää, että suomalaisen tekstiiliteollisuuden työpaikkoja olisi viety ulkomaille. Ne olisivat joka tapauksessa hävinneet. On varsin mahdollista, että suorat sijoitukset ovat tältä osin nopeuttaneet talouden kannalta välttämätöntä muutosta. Suomessa ei ole mitään syytä pitää yllä matalapalkka-alojen tuotantoa.

Vaikka pääomapaosta puhuminen onkin harhaanjohtavaa, voi yritysten kansainvälistyminen nopeuttaa talouden rakennemuutosta sen vuoksi, että se antaa yrityksille mahdollisuuden hyödyntää kansainvälisiä tuotantokustannuseroja siten, että tuotantoprosessi voidaan jakaa osiin prosessin osien sijoittuessa sinne, missä tuotanto on edullisinta. Outokumpu Oy:n kansainvälistyminen näyttäisi ai-

nakin osaltaan perustuvan tämäntyyppiseen harkintaan. Myös Ruotsin esimerkki näyttäisi viittaavan siihen, että työvoimavaltaisia tuotantoprosessin osia on sijoitettu alhaisten työvoimakustannusten maihin, kun taas muita osia on laajennettu Ruotsissa (*Swedenborg ym. 1988*). Sama pätee tutkimusten mukaan myös USA:n teollisuuden suoriin sijoituksiin (*Kravis ja Lipsey 1989*). Tällaiset suorat sijoitukset muuttavat tuotannon ja siten työvoiman kysynnän rakennetta, mutta ne eivät vie työpaikkoja ulkomaille. Ei ole mitään syytä uskoa, että Outokumpu Oy:n esimerkki olisi Suomen osalta ainutlaatuinen.

2. Yhdentyminen ja suorat sijoitukset

Suorien sijoitusten kasvu yhdentävän Euroopan alueelle herättää kysymyksen, mikä yhteys on yhdentymisellä ja suorilla sijoituksilla. Kansantaloustieteen teoria tarjoaa useita vastauksia.

Ensinnäkin tavaroiden ja palveluiden kaupan esteet ovat yksi syy, jonka vuoksi laajentuvien yritysten kannattaa sijoittautua ulkomaille sen lisäksi, että ne laajenisivat vain kotimaassaan. Näin ollen EY:n ulkopuolelta EY:n alueelle tehtävät sijoitukset voivat olla hyvinkin perusteltuja, mikäli on pelättävissä, että EY:stä tulee »linnoitus», jonka avulla suojellaan alueen omaa tuotantoa. Näin näyttää olevan käymässä esimerkiksi autoteollisuudessa.

Toiseksi, sisämarkkinoiden luomisesta tehtyt laskelmat osoittivat, että monilla toimialoilla yritysten lukumäärä todennäköisesti laskee. Tällöin on hyvinkin mahdollista, että suoria sijoituksia tehdään oman aseman vahventamiseksi ja kilpailijoiden heikentämiseksi eli suoria sijoituksia tehdään puhtaasti strategisista syistä. Ne ovat väline, jonka avulla taistellaan siitä, mitkä yritykset jäävät henkiin. Vaikka EY:ssä tehtyt laskelmat saattavatkin antaa hieman liioitellun kuvan integraation vaikutuksista jäljelle jäävien yritysten määrään (*Geroski 1990*), vaikutus voi olla

merkittävä erityisesti sellaisilla toimialoilla, joilla suurtuotannon etuja ei vielä ole täysin hyödynnetty. Euroopassa tällaisia aloja ovat lentokoneiden ja sähkömoottoreiden tuotanto, kemian teollisuus ja paperiteollisuus (*Gerroski 1990*). Suomen kannalta kaksi viimeksi mainittua ovat luonnollisesti merkittäviä.

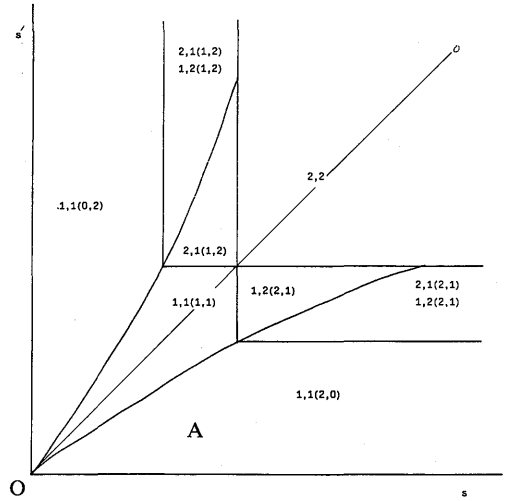
Olen yhdessä Mikko Spolanderin kanssa yrittänyt teoreettisella tasolla arvioida yhdentymisen vaikutuksia yritysten sijoittumiseen ja yritysten väliseen kilpailuun käyttämällä hyväksi sellaista mallia, jossa voidaan samanaikaisesti tarkastella sekä strategisten että puhtaasti sijoituksellisten tekijöiden merkitystä (*Haaparanta ja Spolander 1991*). Esitän seuraavassa siitä joitakin tuloksia.

Tavaroiden ja palvelusten sekä tuotannon-tekijöiden liikkuvuuden yleinen vapauttamisen lisäksi (ainakin Euroopan sisällä) myös erilaisten säännösten ja määräysten harmonisointi on tärkeä osa yhdentymisprosessia. Esimerkiksi EY-maat ovat säädelleet ulkomaankauppaansa rajoituksin, joiden tiukkuus on vaihdellut maittain. Lisäksi varsin yleinen käsitys on se, että EFTA-maiden kauppapolitiikka on keskimäärin ollut liberaalimpaa kuin EY-maiden kauppapolitiikka. Integraatio tulee siis väistämättä merkitsemään sekä yleistä liberalisointia että erilaisten rajoitusten harmonisointia.

Tarkastellaan aluksi ulkomaankaupan liberalisoinnin ja harmonisoinnin vaikutuksia. Oletetaan, että maailmassa on kaksi maata, kotimaa ja ulkoma, ja kaksi yritystä, kotimainen ja ulkomainen, joiden ei tarvitse kuitenkaan olla yhtäaikaa toiminnassa. Kumpikin yritys voi perustaa tuotantolaitoksen kumpaankin tahansa maahan tai molempiin maihin.

Oletetaan yksinkertaisuuden vuoksi, että kotimaa harjoittaa alkutilanteessa tiukempaa kauppapolitiikkaa (s kuvaa kotimaisia tullia ja muita ulkomaankaupparajoituksia sekä kuljetuskustannuksia yhteensä, s' vastaavia ulkomaisia kustannuksia). Tällöin mahdolliset markkinarakenteet on esitetty *kuviossa 1* diagonaalilla Oo oikealla puolella. Alue on jaettu useaan osaan. Kussakin osassa suluisia olevista luvuista ensimmäinen ilmoittaa, kuinka

Kuva 1. *Ulkomaankauppapolitiikka ja yritysten sijoittuminen.*



monta tuotantolaitosta kotimaassa on, ja toinen, kuinka monta laitosta on ulkomailla. Toisesta lukuparista ensimmäinen luku ilmoittaa kotimaan yrityksen tuotantolaitosten lukumäärän, toinen ulkomaan yrityksen tuotantolaitosten määrän. Diagonaalilta oikealle mentäessä kotimaan kauppapolitiikka suhteessa ulkomaan politiikkaan kiristyy. Diagonaalilla pitkin ylöspäin kuljettaessa kummankin maan kauppapolitiikka tulee protektionistisemmäksi. Kuvion tulkinnalle on keskeistä tietää, että yritysten välinen kilpailu kasvaa mallissa sekä silloin kun aktiivisten yritysten lukumäärä kasvaa että silloin, kun samaan maahan sijoittuvien tuotantolaitosten määrä kasvaa.

Kuvion perusteella voidaan vetää seuraavat johtopäätökset:

1. Väitteet, että kaupan vapauttaminen (liikkuminen diagonaalilla Oo kohden pistettä O) johtaa kilpailun kiristymiseen, ovat harhaanjohtavia. Voidaan aivan yhtä hyvin odottaa, että kaupan vapauttaminen johtaa ennen pitkää kilpailun vähenemiseen. Yleisesti ei voida myöskään väittää, että kaupan vapauttaminen johtaisi hyvinvoinnin kasvuun. Vastakain ovat kilpailun väheneminen ja suurtuotannon etujen hyödyntäminen.

2. On oikein väittää, että korkeat kaupan esteet saavat aikaan suoria sijoituksia. *Kuviossa 1* kukin yritys perustaa tuotantolaitoksen toisen kotimaahan, jos kaupan esteet ovat kummassakin riittävän korkeat.

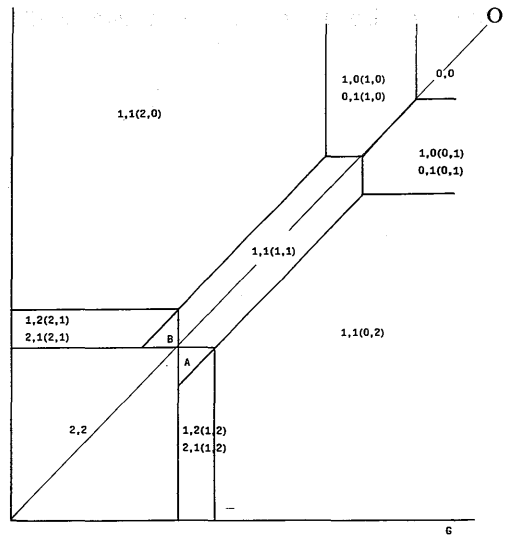
3. Voidaan myös todeta, että maa, joka rajoittaa tuontia ulkomailta muita maita voimakkaammin voi sillä keinoin houkutellessa sijoituksia ulkomailta. Nämä sijoitukset pake-nevat kuitenkin, jos maa joutuu harmonisoimaan kauppapolitiikkaansa muiden maiden kanssa. EY:n ulkopuolelta EY:n alueelle tehtyjä sijoituksia voidaan tarkastella hyvin tästä näkökulmasta. Mikäli EY:stä tulee suojattu linnoitus, sijoitukset pysyvät siellä, mutta mikäli EY (osin nykynäkymien vastaisesti) aikoo madaltaa kaupan esteitä kolmansiin maihin nähden, EY:n ulkopuoliset yritykset saattavat vähentää tuotantoaan Euroopan alueella. Joissakin tapauksissa (*kuvio 1* alue A) voidaan jopa sanoa, että yritykset palaavat kotimaahansa.

Euroopan yhdentymisen ei kuitenkaan merkitse pelkästään kaupan vapauttamista ja kauppapoliittisten toimenpiteiden harmonisointia vaan myös muunlaisen politiikan, esimerkiksi yleisen teollisuuspolitiikan, harmonisointia jäsenmaiden kesken. *Kuviossa 2* on esitetty, millaiset markkinarakenteet ovat mahdollisia, kun teollisuuspoliittisia toimenpiteitä muutetaan ja harmonisoidaan. Kuvion taustalla on oletus, että teollisuuspolitiikalla vaikutetaan tuotantolaitosten perustamiskustannuksiin eikä niinkään varsinaisiin käyttökustannuksiin. Jos kotimaassa tuetaan yritysten perustamista vähemmän kuin ulkomailta ($G =$ tuotantolaitoksen perustamiskustannukset kotimaassa, $G' =$ tuotantolaitoksen perustamiskustannukset ulkomailta), niin *kuviossa 2* liikutaan diagonaalilla Oo oikealla puolella. Kuvion perustella voidaan vetää seuraavia johtopäätöksiä:

1. Kilpailu markkinoilla vähenee, mikäli yhdentymisen seurauksena yritystoiminnan tukia pienennetään (diagonaalilla Oo liikutaan kohden pistettä 0) yhdyntävissä maissa.

2. Mitä vähemmän tuettua yritystoimintaa on kotimaassa, sen enemmän tuotantoa sijoitetaan ulkomaille (liikutaan diagonaalilta suoraan oikealle).

Kuva 2. Teollisuuspolitiikka ja yritysten sijoittuminen.



3. Epäsymmetriset tasapainot, joissa toisella yrityksellä on enemmän tuotantolaitoksia kuin toisella, ovat mahdollisia. Sen, kummalla yrityksellä on enemmän tuotantoa ja siis suurempi markkinaosuus, voi määrätä vain historia, so. se, kumpi yritys on ollut aktiivisempi. Epäsymmetriset tasapainot eivät kuitenkaan ole mahdollisia, mikäli teollisuuspolitiikat harmonisoidaan täydellisesti.

Kaiken kaikkiaan voidaan siis todeta, että EY:n yhdentymisen on saattanut tarjota hyvän syyn suorille sijoituksille EY:n alueelle ja todennäköisesti tämä selittää myös suomalaisten yritysten käyttäytymistä. Sijoitukset ovat erityisen hyvin ymmärrettävissä, mikäli pelot siitä, että EY linnoittautuu suojamuurien taakse, osoittautuvat aiheellisiksi. Mikäli pelot osoittautuvat aiheettomiksi voimme nähdä osan EY:n alueelle perustetuista yrityksistä kuolevan pois ja jopa yritysten palaavan kotimaahan.

Lopuksi voidaan vielä nostaa esille mahdollisuus, että Euroopasta tehtyjä yritysostoja ohjannut enemmän hysteria kuin järjellinen harjonta. John Kay on todennut, että kaikissa

maailmantalouden yhdentymisvaiheissa yrittysostojen määrä on kasvanut huomattavasti (Kay 1990). Jälkikäteen näyttää siltä, että niistä on ollut hyvin vähän hyötyä edes niiden kannattajille ja eri kansantalouksille ylipääntänsä. Voimme vain toivoa, että tästä ei nyt ole ollut kysymys.

Kirjallisuus

Centre for Business Strategy (1990): *1992: Myths and Realities*, London, London Business School.

Geroski, P. (1990): »The Choice between Diversity and Scale», teoksessa *Centre for Business Strategy* (1990).

Haaparanta, P. and M. Spolander (1991): »Policy Asymmetries, Endogenous Market Structure with Multinational Corporations and Patterns of Commodity Trade», *Helsingin Kauppa- ja Keskustelualoitteita* (tulossa).

Kay, J. (1990): »Myths and Realities», teoksessa *Centre for Business Strategy* (1990).

Kravis, I. and R. Lipsey (1989): »Technological Characteristics of Industries and the Competitiveness of the U.S. and Its Multinational Firms», *NBER Working Paper* No. 2933.

Pohjola, M. (1991): »Tulopoliittinen neuvottelujärjestelmä ja hintataso», teoksessa *Korkean hintatason Suomi*, Paulon Säätiö.

Swedenborg, B, G. Johansson och M. Kinnwall (1988): *Den svenska industrins utlandsinvesteringar 1960—1986*, Stockholm, IUI.